

АБРАДАВЫЯ АЛЮЗІІ Ў БЕЛАРУСКІХ ВЯСЕЛЬНЫХ ПЕСНЯХ

Фальклорныя тэксты ўтрымліваюць у сабе зашыфраваныя людскія пачуцці, светапогляд, вопыт народа. Пэўныя асаблівасці, матываваныя выключна індывідуальна-аўтарскай свядомасцю, зразумела, не захоўваліся і губляліся з цягам часу. Значыць, даследуючы тэксты народнай творчасці, мы маем справу са схаванай архаічнай этнакультурнай інфармацыяй, якая адлюстроўвае жыццё, побыт і традыцыі народа ў цэлым. Не з’яўляюцца выключэннем і вясельныя песні.

Раздзел вясельных тэкстаў з абрадавай паэзіі лічыцца найбольш распрацаваным у айчыннай фалькларыстыцы. Дзякуючы даследаванням П. Шэйна, М. Доўнар-Запольскага, Я. Карскага і іншых вучоных, мы маем уяўленне пра аўтэнтычнае вяселле з усімі яго асаблівасцямі. Вясельныя тэксты суправаджаюць увесь акцыянальны код вяселля і тэматычна адпавядаюць кожнаму з яго этапаў, пачынаючы ад заручын і заканчваючы пярэзвамі. І ўсе вобразы, якія ўтрымліваюцца ў тэкстах, не выпадковыя, а падмацаваныя пэўнымі звычаямі, маюць глыбокія карані ў міфалагічнай свядомасці этнасу.

Так, песня “Пойдзем, дзеўкі, на заручыны” ўказвае на старажытны звычай крадзяжу нявесты:

*Пойдзем, дзеўкі, на заручыны,
А там сенцы закручаны.
Пойдзем, дзеўкі, на запоіны,
А там сенцы закроены.
Пакуль сенцы адкруцілі,
Дзевачку заручылі.
Пакуль сенцы адкраілі,
Дзевачку заілі [1, т. 1, с. 39].*

У сувязі з тым, што калісьці нявесту з роднай хаты забіраў жаніх сілай, бацькі вымушаны былі закрываць вароты, аберагаючы дачку. Пазней маніпуляцыя з варотамі перад прыездам жаніха стала ўмоўнай традыцыяй на змовінах, калі пасля абмеркавання пасагу жаніх з дружынай павінен быў наведаць дом нявесты.

Калі жаніху належыла быць на працягу вяселля моцным, упэўненым, напорыстым, нявеста вымушана была дэманстраваць ціхмянасць і пакорлівасць:

*Прыехалі заручнікі
Усе на белы ручнікі.
Усе на белы ручнікі –
Некага заручаці.
Некага заручаці,
Няма Зіначкі ў доме.
Няма Зіначкі ў доме,
А пайшла ў цвяточкі.
А пайшла ў цвяточкі,*

*Ў сінія васілёчкі.
Ў сінія васілёчкі
А сабе на вяночкі.
А сабе на вяночкі,
А Віцечку на цвяточкі [1, т. 1, с. 41].*

У песні адлюстраваны звычай, калі нявеста мусіла збягаць з хаты пры з’яўленні сватоў: “*Няма Зіначкі ў доме*”. Было прынята запрашаць дзяўчыну, каб тая выказала сваё меркаванне наконт прапановы сватоў толькі пры абсалютнай згодзе яе бацькоў на гэты шлюб. А згода нявесты ўвогуле была неабавязковай.

Выкарыстанне вобраза ручніка ў песні таксама звязана з традыцыяй. Без ручніка не абыходзіўся ніводзін этап вяселля: у ручніку аддавалі свату бутэльку з жытам як згоду на шлюб, абвязвалі ручнікамі сватоў і сваякоў жаніха, ручнік падсцілалі на шляху ў хату маладым і г. д. [4, с. 414].

Ёсць у прыведзеным намі вышэй тэксце і алюзія на абрад пляцення вянка маладой. Менавіта толькі рудыменты абраду, бо гэты акцыянальны код патрабуе большай колькасці ўдзельнікаў і не пазбаўлены шматлікіх нюансаў. Тут хутчэй вянок выступае як сімвал дзявочай чысціні. Маладая выбірае для вянка сінія васількі. Вядома, што васілёк уганараваны ўключэннем яго ў пералік кветак для шлюбнага вянка. Цікава, што найбольш істотная характарыстыка васілька – сіні колер – суадносіцца з ніжнім ярусам светабудовы, звязваючы такім чынам васілёк з ідэяй замагільнага свету і смерці. Вядучыя славянскія міфалагі сцвярджаюць, што для дзяўчыны вяселле азначае пераход з аднаго стану ў іншы, своеасаблівую смерць, за якой ідзе перараджэнне, таму ўплятанне ў вянок сіняй валожкі даволі сімвалічнае [4, с. 72]. Акрамя васілька, вясельны вянок меў і іншыя кампаненты:

*А ў полі садок не мяцён,
Рутаю-мятай утрасён.
Ніхто ў тым садзе не бываў,
Толькі малады Іванька ў скрыпку йграў.
Там яго Сахвейка гуляла.
Яна яму хустаньку даравала.*

Менавіта рута-мята, неабходная для шлюбнага вянка, была асноўным магічным элементам. Яна сімвалізуе хараство дзявочага жыцця, але ў прапанаванай песні гэтая кветка мае больш шырокае значэнне. Тут яна выступае і як адзнака цнатлівасці нявесты. Рута-мята спалучаецца з вобразам саду, *дзе ніхто не бываў*, – стэрэатыпным локусам дзяўчыны, увасабленнем плоднасці і добрабыту [4, с. 422]. Рытуал мяцення дарожкі, сцежкі (у нашым выпадку гэта сад) – сімвал светлай дарогі, шчаслівага лёсу, што жадаюць маладой яе сваякі. Такім чынам, гаворка ў песні ідзе пра пачатковы этап вяселля (*садок у полі не мяцён*), што пацвярджае і алюзія на традыцыйны абмен падарункамі паміж жаніхом і нявестай, калі нявеста ў большасці сваёй дарыла жаніху хустку, за якую той звычайна плаціў грошы. Гэты абрад традыцыйна суправаджаў змовіны. Даследчык 19 стагоддзя А. Смірноў пісаў: “*Хустка – звычайны галаўны ўбор*

дзяўчыны, які замяніў старажытнае дзявочае ўпрыгожванне – вянок; апошні ёсць сімвал цнатлівасці. Гэтае значэнне потым было перанесена на хустку. У выніку забылася гэтае значэнне, і хустка стала звычайным падарункам нявесты жаніху” [5].

Алюзія на абрад дарэння хусткі жаніху ўтрымліваецца і ў наступнай песні:

*Што ў полі, ў полі ўсе коні,
Між тых конікаў Пеценька.
Хустаю коніка сцірае,
У каня праўдачкі пытае:
Ой, коню, мой конь, конь вараны,
Паедзем з табой на ўсенач.
На тую дарожку шчасную,
Па сваю Валечку красную,
Па яе лічанька белае,
Па яе косаньку русую.
Ужо ж яе косачка сатрэца,
Дзявоцкая гуляне мінецца [1, т. 1, с. 309].*

Згодна з даследаваннямі прафесара У.І. Коваля, “у сферы народнай культуры конь звязваецца з прадудыруючай, дзетанараджальнай магіяй” [3, с. 198], таму гэтую песню можна трактаваць як гатоўнасць жаніха да шлюбу. Таксама песня ўтрымлівае алюзію і на вельмі цікавы рытуал расплятання касы. Каса ў вясельнай абраднасці – сімвал маладой. І рытуальная змена прычоскі сімвалізуе змену сацыяльнага статусу дзяўчыны. Расплятанне касы – развітанне з дзявоцкасцю. Маніпуляцыі з касой часцей замацоўваліся за рытуалам пасаду, калі нявеста сядзела на дзяжы. Расплятаў касу, а потым падпальваў валасы звычайна халасты брат нявесты, аддаючы стужкі-ўплёткі малодшай сястры:

*Брат касу расплятае,
Дзе каснікі дзявае?
Кладзе на ўслоньцы,
Няхай будуць меншай сястронцы [1, т. 2, с. 462].*

Такім чынам, у беларускіх вясельных песнях за словам часта стаіць цэлая сітуацыя. І для таго, каб дэкадзіраваць у тэксце алюзіі на пэўныя абрады, неабходна апеляваць да фонавых ведаў (у нашым выпадку – нацыянальна-культурных).

Літаратура

1. Вяселле. Песні ў шасці кнігах. Кн. 1 / Склад. Л. А. Малаш; муз. дадат.
2. 3. Я. Мажэйка; Рэд. М. Я. Грынблат, А. С. Фядосік. – Мн.: Навука і тэхніка, 1980. – 680 с.; Кн. 2. – Мн.: Навука і тэхніка, 1981. – 831 с.
3. Карский, Е. Ф. Белорусы: В 3 т. Т. 3, кн. 1. Очерки словесности белорусского племени / Е. Ф. Карский. – Мн.: БелЭн, 2007. – 584 с.
4. Коваль, У.І. Аб некаторых фразеалагічных эуфемізмах у народных песнях аб каханні // Е.Ф.Карский и современное языкознание: Материалы IX Междунар. Карских чтений / Под ред. М.И. Конюшкевич: в 2 ч. Ч.2. – Гродно: ГрГУ, 2003. – С.196 – 207.

5. Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўнік / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мн.: Беларусь, 2011. – 607 с.
6. Смирнов, А. Очерки семейных отношений по обычному праву русского народа. – М.: Унив. тип. (Катков и Ко), 1877. – 259 с.

Настасся Албут

ЛІСТ ЯК КАМУНІКАТЫЎНЫ ФЕНОМЕН

“Чалавек сярод людзей”, – так назваў адну са сваіх прац па сацыяльнай псіхалогіі славуты беларускі псіхалаг Я.Л. Каламінскі. Паспяховасць, гарманічнасць, шматграннасць быцця чалавека - у яго ўключанасці ў сацыум праз усведамленне і перажыванне ўласнага статусу, узаемаадносін з іншымі галоўным чынам сродкамі натуральнай мовы. А значыць, як заўважае Я.Л. Каламінскі, “Нельга, каб хоць у каго-небудзь пуставала паштовая скрыня ці маўчаў тэлефон” [Коломинский 1987: 79]. З улікам антрапамернасці сучаснай навукі даследаванне эпісталарыю мае шырокую перспектыву, аднак першае пытанне - гэта вызначэнне ліста. Дыскурс? Жанр? Маўленчы акт?

Для таго, каб зразумець, ці з’яўляецца ліст **дыскурсам**, канечне, трэба разабрацца, што ж такое дыскурс¹ увогуле. Звяртаюць на сябе ўвагу работы, прысвечаныя металінгвістычнаму аналізу слова дыскурс - [Белозерова 2002], [Галиева 2011]. Н.М. Белазёрава заўважае, што слова дыскурс у рускую мову адразу было прынята як тэрмін, і робіць наступнае рэзюмэ: “Падводзячы вынікі аналізу слова і тэрміна дыскурс, адзначым, што ўсе разыходжанні паміж абазначаемым і абазначаючым у яго структуры і высокая ступень канвенцыянальнасці выкліканы найперш зменай кола карыстальнікаў слова, якія ў выніку сваёй мэтанакіраванай дзейнасці ўнеслі новыя сэнсы. Акрамя таго, гэтыя змены выкліканы працэсамі метафарызацыі і ўсё больш шырокім выкарыстаннем тэрміна дыскурс як у лінгвістыцы, так і па-за яе межамі” [Белозерова 2002]. Такая папулярнасць і шматзначнасць слова дыскурс, на думку А. Галіевай, прывялі да таго, што “яно стала нібы семантычна полым, пустым, пераўтварыўшыся ў слова, прымяняльнае ў любых абставінах, стаўшы своеасаблівай метафарай-клішэ для абазначэння чаго заўгодна” [Галиева 2011: 172—173].

У дачыненні да **эпісталарнага дыскурсу** арыгінальным з’яўляецца падыход Ю. Троіцкага: “Падыход да ліста як да пэўнага тыпу дыскурсу мае на ўвазе разгляд лістоў у кантэксце ўсяго працэсу лістаскладання, уключаючы яго цалкам матэрыяльныя бакі. Працэс самога напісання з выкананнем эпісталарнага этыкету, запячатванне, перадача, атрыманне, чытанне ліста, таксама ж як і папера, чарніла, пяро – з ліку рэчаў і працэдур факультатыўнага, амаль тэхнічнага кшталту, становяцца такімі ж важнымі, як і сам змест лістоў: ім надаецца значэнне

---

¹ Аўтарытэтным лічыцца тлумачэнне дадзенага тэрміна ў Лінгвістычным энцыклапедычным слоўніку: “Дыскурс – звязны тэкст у сукупнасці з экстралінгвістычнымі – прагматычнымі, сацыякультурнымі, псіхалагічнымі і іншымі фактарамі; тэкст, узяты ў падзейным аспекце; маўленне як мэтанакіраванае сацыяльнае дзеянне, як кампанент, які ўдзельнічае ва ўзаемадзеянні людзей у механізмах іх свядомасці (кагнітыўных працэсах). Дыскурс – гэта маўленне, “пагружанае ў жыццё”. Таму тэрмін “дыскурс”, у адрозненні ад тэрміна “тэкст”, не прымяняецца да старажытных і іншых тэкстаў, сувязі якіх з жывым жыццём не аднаўляюцца непасрэдна” [Арутюнова 1990: 136—137].